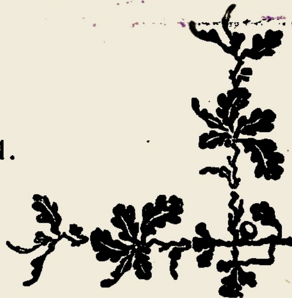

А—евська.

Мужицька дитина — Василь Стефаник.

1911.

Ціна 5 копійок.

Мужицька дитина Василь Стефаник.

Всякий освічений народ уміє шанувати тих своїх добрих синів, то вносять у темну юрбу людську світло науки, чи знаття яке, чи все те взагалї, що потім люде поживатимуть. От недавно ще московський нарід урочисто згадував про найвірніщого сина свого, котрий недавно вмер, про письменника графа Льва Миколаєвича Толстого; і скільки чулости до нього, скільки сердечности виявилось до його памяті і в мужиках, і поміж панством московським! Це нам доводить, що люде розуміють свою духову користь, що вони знають, де саме для них заховані неоцінені скарби (як от у думках того письменника) і що ці люде вже досягли того ступіня розвитку, на котрому з певністю з'уміють одріжнити, кого саме їм шанувати, а кого визнавать за ворога, за ким людові йти і з чим змагатися.

І чим темніший нарід, тим гірше вміє він дізнаватись, хто його кривдить і що йому шкодить, і блукає він мов сліпий у лісі помацки. Так і наші темні селянські громади частенько не знають, хто їм може принести користь, хто їм стане у пригоді, хто про них

може колись піклувався у Державній Думі а то ще й перед усім світом виступить та [redacted] про те лихо, що народови заподіювалось. І це здебільшого бува людина з осередку тих людей, що самі терпіли ті громадські муки, або бачили їх зблизька, дуже зблизька... Отак натерпівся й Василь Стефаник, син мужика, про котрого ми росповідатимем в цій книжці.

Однак для того, щоб земляків своїх добре обороняти від усіх житейських негод, щоб захищати їх від осуду чужих людей, треба самому вже не темним бути, а освіченим; треба знати дороги, котрими йдеш до здобуття кращої долі народньоі і та громада, котра потрібну освіту здобула раніше та й виділить із себе швидче оборонців самій собі, ніж громада темна. Освітуж лекше здобути спільними силами, коли люде з'єднані між собою. Міцно з'єднаній громаді далеко лекше поставити в селі школу, ніж кожному окремому громадянинові дбати про те, щоб своїх дітей навчити грамоті без помочи громадянської. Є народна приказка „громада — великий чоловік". Справді велика вона, як що вміє зібратись, не піти в ростіч і постановити добрий приговор. Однак яка в нас єдність? Яка згода? Сільські старшини кажуть, що на селі дуже трудно бува скликати волостний Сход; люде не збираються. Після нового закону про хуторські наділи поросходилися всі, кожний на свій грунт, осілись часом бува що на 5—10 гонів (5—10 верстов) оден від одного та й господарують (добре як що не пропили наділу!), а про громадські справи й не дбають... [redacted]

[redacted] Щож казати про ту громаду, що свогож інтересу не пильнує, не пильнує громадського добра, своєї освіти і долі своїх дітей?!...

Є обіч з російською державою країна, що зветься Галичина; тамже і Буковина. Живуть у ній не Німці, не Французи, а такіж хлібороби, як і ми, і розмовляють по нашому, по — українськи. Та коли ми громадою про себе самих у — купі не дбаємо, то вони вже дбають; убогі як і ми, позаводили вони в себе на громадський кошт рідні школи, згуртувалися, як усі добрі товариші роблять, у товариства, та не для піяцтва, не для бійки, не по закликові й начальницькому, а для посунення справ громадських, для обговорення потреб людности і для власної освіти. І тому, що всі сільські громади там більше все тямлють, ніж ми, — тому й виділяються з них частіше ніж у нас такі люде, як письменник Василь Стефаник.

Василь Стефаник — син селянина. Це молода ще людина, яка й тепер живе в Галичині. Змалку бачив Василь хатню обстанову й за нашім Шевченком сміливо може сказати:

„За — що, не знаю, називають
Хатину в гаї тихим раєм:
Я в хаті мучився колись,
Мої там сльози пролились,
Найперші сльози!“...

Та висловив Стефаник це трохи інакше. В одному свойому творі згадує він своє дитинство. Ось саме як:

„Я пішов від мами у біленькій сорочці,
[redacted]

З білої сорочки сміялися. Кривдили мене і ранили.

І я ходив тихенько, як біленький кіт.

Я чув свою подлість за тихий хід і кров моя діточа зі серця капала... Я скинув мамину сорочку. Мій діточий світ і далеке поколінє мужицьке лишилося за мною.

Передо мною стояв новий сьвіт, новий і чорний.

Я ловився за його поли, а він згірдно глядів на мене.

Як жебрак маленький. (По нашому — старченя). Я занімів був із болю. І мовчав я довгі, довгі роки“...

І дійсно мовчав Стефаник, коли зненацька — ще дитиною опинився перед невідомим йому світом. Однак коли він зріс між чужими людьми і дістав освіту, то зрозумів усе народнє горе і кривди людські, і зненацька отверзлися йому уста. Загомонів він перед людьми про все те, що накипіло в його на серці, про те, скільки терпить народ од піяцтва, од салдатчини, од злиднів, що скрутили людей через те, що ніхто не вчить їх, як з тих злиднів вибитись; і всі народні жалі, що він їх списав, закололи панству очі, росповіли світові, як страждає народ...

В однім місці своєї книжки пише він:

„...Як я плакав, то мама ридала:

— Ти сам з собою будь, бо пани тебе не приймут“... І душа Стефаника, як ми потім побачимо, дійсно остається такою, як і раніше була, все з народом, все з Ненею-Україною, і ніколи не каже нам про панське горе, про панське життя. Вона заглубилась у без-

донне море мужицьких сліз, вона вся потопає в них, ними пройняте кожне оповіданнє цього письменника!

Ось хоч би й спомини якоїсь людини про мужицьку рідню, — спомини зложені Стефаником; чиж не повні вони смутку і гірких сліз хлопця-селянина, котрого пускали у світ на науку, хотяй він потім і ходив у панській одежі? Хіба це не селянська проста душа тихенько жаліється й стогне в оцих словах:

„Боже милий, вже не годен я надточити тої нитки, що урвалася! Вона вже тоді рвалася, як мені мама мили ноги і чисті онучки видирали з старої сорочки, а тато чобітки обтирали. Всі ми тоді плакали, бо мене пускали у сьвіт на науку. І ходив я по тім сьвіті і гнувся як лоза для кавалка хліба і чув на собі сотки гордих очей...

По довгих роках я поїхав до мами. Тата вже не було. Згорблена, стара, з костуром у руках сиділа на призьбі та грілася на сонці. Не пізнала. А потім мене привитала. „Наша, синку, Марія вмерла. Я тобі не писала, аби не сумував. Та як умирала, то все за тебе допитувала. Ми її дурили, що ти над'їдеш. А таки того дня що вмерла, то казала, що коби тебе хоть крізь вікно, хоть через поріг узріла. Тай умерла“...

Пішли ми з мамою на могилу. Ледви мама добилися (дійшли). „Аді (гляди), синку, отсе Маріін гріб (могила). Я вже насадила і рути, і барвінку і хрест дала змалювати, але ще вишеньки не посадила, аж в осени посажу“. Сіли ми коло гробу і мама оповідали

мині за біду Марійчину. Чоловік злий, діти малі, біда в хаті.

Вітер здував з вишень білий цьвіт. Цьвіт падав на гріб і на нас. Здавалося, що той квіт зростається з маминим білим волосєм і що роса з цьвіту зпадала на мамине лице. А я нагадував собі, як ми з Марійкою вівці пасли.... А потім мама вмерли. Гріб мамин недалеко від Маріїного. Цьвіт із маминої вишеньки падає на гріб Марії, а з Маріїної на мамин гріб. Був я там раз. Сидів межи тими гробами і нагадалася мині мамина співанка. Коли не знаю вже кінця! Посидів я там тай пішов із могили. Лиш вишневий цьвіт із гробів летів за мною, як коли би тим цьвітом сестра і мама просили, аби я не йшов"...

Це тільки згадки милого й дорогого минулого. Таке трапляється й не мужикам. А от під назвою „Новина" вже чисто мужицька сторія:

„У селі сталася новина, шо Гриць Летючий утопив у річці свою дівчинку. Він хотів утопити і старшу, але випросилася. Відколи Грициха вмерла, то він бідував. Не міг собі дати ради з дітьми без жінки. Ніхто за нього не хотів піти заміж, бо коби то лишень діти, але то ще й біда і нестатки. Мучився Гриць цілі два роки сам із дрібними дітьми. Ніхто за нього не знав, як він жиє, що діє, хиба найблизші сусіди. Уповідали вони, що Гриць цілу зиму майже не палив у хаті (не топив), а зимував разом із дівчатами на печи.

А тепер усе село про нього заговорило"... І далі росповідається, як він це зробив і як до себе самого й до старшої доньки потім

проказував: „Скажу панам, що не було ніякої ради; ані їсти шо, ані в хаті затопити, ані випрати, ані голову змити, ані ніц! Я си кари приймаю, бом завинив, тай на шибиницу!“...

Та не самому тільки Грицеві Летючому, котрий занапастив життя своєї дитини отак доводилось гірко на душі. І такому що зроду нікому лиха не заподіював, а тільки громадські інтереси обстоював і за сусідів своїх вступався, велося не ліпше. І про такого росказує Стефаник. Як він у тюрмі сидів (у них це зветься „в кременалі“) за обчеські діла, та як лист ізвідти до дому писав: „Коханий мій брате Василю і ви мамо. Клонюся до вас на різдво і вінчую вас на ці свята. Заколідував би вам колядку з кременалу, але боюся, шо вітер мою коляду у лісі стратит тай під ваші вікна не привіє.

Тут арештанти як заколідуют, то аж сирий мур розсипаєся, аж ржа із гратів опадає. Як поведуть голосом, то аж дозорці наслухают. А така коляда в неволі сумна та страшна! А собі то я в ночи геть чисто нагадав за коляду. Як ще я хлопцем ходив колядувати...

А потім як ми парубками вже ходили із скрипкою колідувати. Бувало станемо як ліс під вікном. Колідуємо, а скрипка плаче межи нами, як дитина. Ми ще дужче, а скрипка рівно плаче і ніколи ми її не могли переколідувати. Аді (гляди), отепер чую як та скрипка плакала, так й гезди (тут) плаче..

Але годинами, мамо, та так мині у цих мурах страшно, шо не годен я сам на ліжку лежати тай іду до другого, бо бих умер. Як собі нагадаю за Настю, шо вона через мене

пішла в землю тай мині діти на нівец осиротила тай кров живцем із серця капає. А крізь грати видко звізди. А я на них дивлюся, як вони котре більші та менші за собою провадять. І почьитую (думаю) собі на велику, шо це Настя, а на малі, шо це Марійка зараз за нею, а це Іванко, а це Василько... Тай все мені привижується похорон Настин. Йдете ви, ідут діти за деревищем (за труною), ідут люде. А хоругвами вітер носит тай питає: а чоловік цеї жінки де подівся? А подерта хорогва єму все каже: в Станіславі, в кременалі!

Я гадав, аби неправду корчувати, а то вони мене з корінєм вірвали, жінку вбили тай діти лишили на волю божу. Коби ти, брате Василю і ви, мамо, абисте за мої діти дбали. Аби їм голову у суботу змити, а в неділю білу сорочку аби дати. Аби вони чорні не ходили, аби їх нендза не їла (нужда)...

Навчи їх на розум, як би й я... Зроби з них газдів (господарів) тай наказуй, аби свого тата тай маму не забували, бо їх тато не був лайдак, але своє право тримав"...

Оце додержуваннє своїх прав перед лихими людьми і загнало мужика в холодну. І добре далася йому в знаки австрійська тюрма...

Отих прав народнїх завжди шукав у житті і Стефаник, той що написав це оповіданнє. Народ вибирав його й послом од себе в Державну Австрийську Думу (що зветься „парлямент"), і він казав перед людьми про те, що час уже поліпшити долю народню. І за це його знають і шанують люде в Галичині. І нам треба його знати і поважати і щиро

змагатися, щоб не оден такий діяч був на Вкраїні, а щоб виходило з сільської громади багацько вірних синів свого народу, хоч би чим-небудь подібних до цього оборонця мужицьких прав. Щоб не злодії, не пянюги, не сліпі такі вештались по Україні, що не знають звідки пішла біда народня й їх власне піяцтво та злидні, а люде з розумом, освічені й такі, котріб дбали про громадські справи...

Про піяцтво ось як оповідає Стефаник:

„Отой Антін, що онде пяний викрикує на толоці, був все якийсь нещасливий. Все йшло йому з рук, а ніщо в руки. Купить корову, тай здохне, купить свиню, тай решетину дістане. За кождий раз отак.

Але як умерла йому жінка, а за нею і два хлопці, тай Антін як не той став. Пив, а пив, а пив; пропив букату поля, пропив город, а тепер хату продав. Продав хату, взяв собі від війта (старшини) синю книжку службову тай має йти десь найматися, служби собі шукати.

Сидить отам пяний та рахує, аби село чуло, кому продав поле, кому город, а кому хату“...

І плаче, плаче мужик-пяниця у Стефаника й читач почуває своїм серцем, що й письменникові шкода того мужика. Що не дали йому змоги жити інакше, що це не тільки рахуба того пяниці й майно його гине, а гине й добро народнє, кревне дідівське добро... І таке все тут мужикові й письменникові миле, дороге, рідне!...

„Було моє, а тепер чуже“, каже мужик. „Віхожу на двір, а ліс шумит, словами го-

ворит: вернися, Антоне, до хати, вернися, мой!“

І здається йому, що не тільки він плаче, а як вийшов, то й „вікна в плач. Заплакали, як маленькі діти. Ліс їм наповідає (нашептує), а вони сльозу за сльозою просікають. Заплакала за мною хата. Як дитина за мамою — так заплакала“...

А от ще оден малюнок цьогож письменника. І в ньому оплакує він народню неграмотність. Росповідає дідуга якийсь, що нема в нього хліба межи діти тай пішов він у банк позичати грошей. Тай питають у нього:

— А вмієш, старий, писати?

— Ей, де пане! У школі мене не вчили, у війську не був я, тай цілком сліпий.

— То мусиш підписуватись у нотаря.

— Я, прошу, покладу знак своєю рукою, адї хрестик, а ви підпишіт...

— Не можна, каже, на векселях хрестів класти“...

І довелося з кінцем кінців дідові вже дома маленьку дівчину прохати: „Ти, Доцько, діда навчи підписати наймення, най дід панам (підписуючим) горло не напихає, бо воно напхане. Я волію тобі плахтиночку купити“...

І як би не та Доця, шо за плахтиночку діда вчить, то щоб сталося з голодними дітьми?!...

І нема такої біди мужицької, котраб не знайшла собі відгомону в души Стефаника. Злодійство, до котрого часто змушені бувають у нас люде, викликає в його жаль до людей. Про це каже він в оповіданні своїм

„Засіданє“... Судили стару бабу за те, шо вона з-під церкви дошку вкрала.

„Старший брат церковний, Василь, почав говорити.

— От не знаю, чи то в четвер, чи в пятницу та прибіг до мене писарчин парубок. Ой, каже, вуйку (дядько), я видів, як стара Романиха з-під церкви дошку несла. Пішов я на другий день під церкову тай якурат нема одної дошки. То ще з тих, шо від дзвінниці лишилися. Воно правда, шо то вже здрихлавіли ті дошки, але як то зпід церкви рунтати?...

Всі радні мовчали, бо хто то надіяв би ся, що стара Романиха та злодійка. Ніколи по селі не було за неї чутки, аби вона крала.

За хвилю увійшла Романиха. Стара, обдерта, з синім лицем. Станула коло дверей тай почала борзо крізь плач говорити:

„Я, газдики (господарі), вкрала ту дошку, таки украла, аби знали, як мене мій син на старість обсербує! Та я в хаті не маю віхтика солімки, аби хоть покурити! Я сижу на печи тай замерзаю. Цілому селові шию та пряду, та й пальці мені деревіют... Та ще кілько я зашию, аби душу погодувати — нема грейціря (гроша) на топливце. Та я свому синови всю свою крішку дала, лиш собі один кут лишила, а він навіть до мене раз на місяць не подивится. Аби увійшов та: „бісе чи чорте, шо ти дієш?“...

— Але зпід церкви красти? Таже ваші гони, жінко вже недовгі та памятайте і на тот бік, абисте що принесли. Ви стара жінка, та я кажу, аби вас не замикати, ані бити, лишень дасте лева (австрійського карбованця)

на церкву тай йдіт собі з Богом, а більше аби я не чув за ніяку крадіжку, — судив війт.

Романиха кинулася як опарена.

— Ой, війточку, та я вмру та не буду лева мати! Де мині лева, де, де, де?!...

— Мусиш! була відповідь.

Радні мовчали. Чули, що баба дуже бідує і знали, що лева не має. Але вкрала, що правда, то правда, та ще й зпід церкви! Вже мали гадку сказати, аби потрошки давала, по шістці, по дві, як почав говорити Петро Аннів.

— Я би, люде, казав, аби таку бідну вдову не карати. Церква відай ся не загріє удовиним левом. Десь то вповідают, шо давно церкви западалися і робилося на тім місци озеро безконешне. Як би таких кервавих левів удовиних набрати та покласти в скарбницю церковну, тай відай би жадна (ні одна) церква не стримала сліз удовиних. Це відай би було не по правді. Та замісць аби церква бабі дала, то ще від неї брати того студеного лева? Я якось був у баби за прядивом. Вхожу, а в хаті студеніще, як у газдівській стайні. На опецку горит каганець такий, як зеренце пшениці, тай кілько всего огню у хаті. Баба сидит та мне пальці як деревєні. Я би казав, газди, аби ви не казали ій платити того лева.

Війт злісно поглянув на Петра. Радним як коли би камінь із серця спав. Всі одним голосом заговорили, що не треба бабиного лева. І старий Іван сказав: а най Бог сохранит! Ще казали прикликати сина бабиного і старий Іван взяв його картати (провчати).

— Мой, мой, (так приговорював), таже вона тебе на лані під корчем ховала та хо-

лоду шукала. Мой, таже вона тебе обпирала (прала) і облатувала і плакала, як ти до бранки йшов (до рекрутського набору), а ти їй віхтика соломи не кинеш? Ей, коби я був війтом, я би тебе на остатне вогниво скував!"...

Так росповів Стефаник про ту крадіж і про лихого сина, що не пильнував життя старої неньки. Про таких дітей казав Шевченко:

„Бо хто матір забуває
Того Бог карає,
Чужі люде цураються,
В хату не пускають"...

І не тільки добрим сином своєї матері треба кожному бути, а й вірним сином свого краю, своєї отчизни. Україна — це все одно, що стара мати, покинута і забута. Кинем її ми, рідні її діти, — занепаде й вона, і може піде на роздоріжжя й станеться старчихою. А піднесемо ми свого духа в — гору — оживе й вона, залунає слово її натхненне перед усім світом, і зрадіють ті, котрі досі не бачили її щасливою. А вонаж колись нас малих на лані під корчем ховала, годувала й облатувала і плакала, коли ми зростаючи її кидали!...

Як же це „піднести свого духа — в гору"? Як громаді поліпшати стан свого життя? Треба розвинути в собі почуття своєї гідности. Треба прикласти руки до роботи, довести людям, що ми не згірше вміємо дбати про свої права і справи, ніж иньші всі народи. Треба знати таких оборонців нашого люду, якими були колись Шевченко, Куліш, Кониський, ще недавно Грінченко, а тепер є Стефаник і багато иньчих. Вони, як люде видатні й освічені можуть за собою вести людскість до кращої

майбутньої долі, можуть темному мужицтву вказати на людські хиби й помилки, бо вони добре їх знають, їм видніше, кудою йти, де шукати суда і правди. І тому треба, щоб ми тих людей шанували. Ми повинні радіти, що вони вийшли з осередку нашого народа, ми повинні бути братами їх по духові й ніколи не понижувати себе ні перед ким, і не схилятися й не гнутися як лоза перед нашими ворогами. Головнеж тут у тім полягає, щоб громада була дійсно „великим чоловіком", тобто з'єднана й шанувала сама себе і своїх діячів. Без розбрату посуне вона все наперед: і освіту, і справи свої, і добробут народній. Тоді й ворог її не подужає.

Той же, хто себе самого не поважає, хто не дбає про загальні діла, кому байдуже до того, чи добре країні живеться, чи ні, чи не запрягає сусід людей у ярмо, — той і сам попаде в довічне рабство, той сам опиниться в лапах у чужинців, а тоді й не проси кращої долі

„і не благай: не вимолять
Ні діти, ні жінка"!*)...

А—евська.

1911. року.

---

*) Від авторки: Ті уривки, що подані тут були зі Стефаникових творів, скорочувались і слова де-які в закінченнях своїх мінялись відповідно нашій мові.

